

İnsan- Hayvan İlişkisi Çerçevesinde Hayvan Refahı: Etik Açından Değerlendirme

Animal Welfare in the Framework of Human-Animal Relationship: An Ethical Evaluation

Karaman, M. İhsan, Ankaralı, Seyit. Sandıkçı, Tuncay. (Ed.). *Hayvan Etiği*, İstanbul: İSAR yayınları, 2019. ISBN: 978-605-9276-04-7

Fatma Yazıroğlu

Anahtar Kelimeler

Hayvan Refahı, Etik, İnsan, Hayvan, Deney

Keywords

Animal Welfare, Ethics, Human, Animal, Experimentation

Tarihte ve günümüzde hayvan refahını ihlal eden pek çok muamele ile karşılaşmaktayız. Bu bağlamda hayvanlar konusunda gündemde olan etik problemleri insanların hayvanlara yönelik işkence, itlaf vb. gibi haksız müdahaleleri ve hayvanların denek olarak kullanılması şeklinde sıralayabiliriz. Bu etik problemleri odağına alan ve editörlüğünü Prof. Dr. İhsan Karaman, Prof. Dr. Seyit Ankaralı ve Tuncay Sandıkçı'nın yaptığı inceleyeceğimiz bu eser, İSAR Tıp ve Ahlak Çalışma grubunun 2019 yılında düzenlemiş olduğu Hayvan Etiği çalıştayında sunulan bildirimlerden oluşmaktadır. Konu, tıp ve hukuk alanlarında uzman kişiler tarafından irdelenmiştir. Bu sayede eserin literatüre ve alandaki boşluğun doldurulmasına ciddi bir katkı sağladığını söylemeliyiz. Kitapta birbirini destekleyici ve birbirine muhalif nitelikte on iki makale bulunmaktadır. Böylelikle okuyucunun olaya bütüncül bakabilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada alanında uzman kişiler tarafından kaleme alınmış olan bu bildirimleri muhteva ve metot açısından değerlendirmeyi hedefliyoruz.

* Sorumlu Yazar: Fatma Yazıroğlu (Yüksek Lisans Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: fatmayaziroglu@gmail.com ORCID: 0000-0002-8472-0691

Atf: Yazıroğlu, Fatma. İnsan- Hayvan İlişkisi Çerçevesinde Hayvan Refahı: Etik Açından Değerlendirme. *darulfunun ilahiyat*. 33, 2 (2022): 647–652. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.2.1210166>

İlk olarak insan-hayvan ilişkisini felsefi boyutlarıyla ele alan dört makaleyi değerlendirecek olursak; Heike Baranze tarafından kaleme alınan ve İngilizcesine de yer verilen “Akıl, Sezgi ve Eşitlik” başlıklı makalede hayvanlar, ahlakilik ölçütü baz alınarak insanlarla karşılaştırılmıştır. Bu noktada filozofların görüşlerine yer verilirken, bu görüşler hayvanların ahlaklı olmamaları sebebiyle insanlardan farklı olmaları noktasında toplanmıştır. Çünkü ahlakilik rasyonaliteye bağlıdır ancak hayvanlarda rasyonellikten söz edemeyiz. Böylelikle bu görüşlerden rasyonel olmayan ve acı çekmeyen hayvanların deneylerde kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak yazar, hayvanların insanlardan farklı olduğunu kabul ederek ahlaki özne olan insan ile savunmasız varlıklar olan hayvanlar arasındaki ilişkinin ahlaki olması gerektiğini savunmaktadır. Yazarın bu tezini güçlü örneklerle ve argümanlarla desteklediğini söyleyebiliriz.

Andaç Kılıçkap tarafından kaleme alınan “Hayvan Refahı ve Davranışsal Özellikler” başlıklı bir diğer makalede hayvan davranışları üzerinde durularak bu canlıların refahının nasıl sağlanabileceği noktasında çıkarımlarda bulunulmuştur. Ayrıca yazar, hayvanlarla insanlar arasındaki belirli ortak davranışları sistematik bir şekilde ortaya koyarak bu davranışlara göre hayvanların denek olarak kullanılabilmesini ileri sürmüştür. Örneğin, araştırmalar sonucunda farelerin depresyon belirtileri gösterdiği tespit edilmiştir. Bu gibi davranışların incelenmesiyle hayvanların hafıza ve dikkat gibi bilişsel süreçlerden geçtikleri söylenebilir. Önemli gördüğümüz diğer bir husus ise ev hayvanları kategorisinde evcil hayvanların refahına yönelik etik sorunları ele alan yazar, okuyucuya modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan modern insan prototipinin hayvanları olumsuz etkilediği mesajını vermektedir. Örneğin, sadece ırka göre hayvanların ticari işletmelerden satın alınması gibi hayvan doğasına aykırı uygulamalar hayvan refahı açısından etik problemler doğurmaktadır. Kanaatimizce, başta kedi olmak üzere pek çok hayvanın kısırlaştırılması da bu uygulamalara eklenmesi gereken ve son dönemlerde popüler olan etik bir problemdir.

“Deney Hayvanları ile Çalışmanın Etik Boyutları” isimli üçüncü makalede yazar Altan Armutak, hayvanların denek olarak kullanılmasını ve hayvanların bir değeri olmadığını savunan Kant ve Aquinas gibi filozofların görüşlerini okuyucuya aktararak hayvan refahını göz ardı ettikleri gerekçesiyle onlara birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Biz de yazarın bu eleştirilerini oldukça duyarlı ve ahlaki bulmaktayız. Makalede hayvanların refahı noktasında diğer bir öne çıkan husus deneklerin kullanıldıktan sonra ötanazi yapılmasıdır. Bu başlı başına büyük bir etik problemdir. Çünkü deneyden sonra eski sağlığına dönen hayvanlar da ötanazi yapılmaktadır. Bu bağlamda bizce sağlıklı hayvanlar ötanazi yapılmamalı ve eğer bu şart ise anestezi kullanılmalıdır. Son olarak, yazar hayvanların refahı noktasında etkili

olan 5R ölçütünden bahsetmiştir. Bu ölçütler ise alternatif yöntemler kullanmak, hayvanların refahını sağlamak, en az sayıda hayvan kullanmak, rehabilitasyon ve sorumluluk ilkeleridir. Oldukça önemli olan bu ölçütlerden diğer bildirilerde de bahsedilmiştir. Kanaatimizce bilimsel araştırmalarda hayvanlar denek olarak kullanılacaksa bu ölçütlere uygun bir araştırma faaliyeti sürdürülmesi elzemdir.

İkinci olarak, hayvan refahını hukuki açıdan ele alan üç makaleyi değerlendirecek olursak; İslam hukukunun hayvanları nasıl ele aldığına dair yazılan “Çeşitli Açılardan Hayvanlara Karşı Sorumluluğumuz” başlıklı ilk makale Hüseyin Hatemi tarafından kaleme alınmıştır. Yazar Kur’ân-ı Kerîm ve sünnetin hayvan haklarına değer verdiğini güçlü örneklerle desteklemiş ve yaratıcı tarafından insanoğluna verilen evrensel davranış ilkelerinden bahsetmiştir. Nitekim, eşitlik, hakkaniyet ve kimseye zarar vermeme ilkelerine uyararak insan Allah’ın yarattığı hayvanların, başta yaşama hakkı olmak üzere birtakım haklarını göz önünde bulundurmalıdır.

Bu bağlamda değerlendireceğimiz “İslam Hukukunda Hayvan Hakları ve Hayvanlara Karşı Sorumluluğumuz” adlı diğer makalede yazar Ülfet Görgülü de İslamiyet’in hayvanlara verdiği değer ayetler ve hadislerle desteklemiştir. Nitekim, hayvan hakları “*hukukullah*” kapsamında ele alınmış ve insana bu noktada birtakım sorumluluklar yüklendiği belirtilmiştir. Hayvanların temel olarak, yaşama hakkı, beslenme hakkı, barınma hakkı ve güzel muamele görme hakkı vardır. Ancak zaruret durumlarında bu hakların bazılarında feragat edilebilir. Şöyle ki hayvanların yaşamlarının sonlandırılmasının gıda, ibadet ve zararlı olma gibi meşru gerekçeleri vardır. Örneğin, ibadet amacıyla kurban kesmek meşru bir gerekçe olup bu hayvana güzel muamele göstermek esastır.

Modern hukukta hayvanların nasıl konumlandırıldığına Yasemin Babayiğit’in kaleme aldığı “Türkiye’de Hayvan Hakları” adlı makaleden öğreniyoruz. Modern hukukta hayvanların can olarak değer değil de mal/eşya olarak kabul edilmesi birtakım olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Nitekim, hayvanlara karşı kötü muamelelerde bulunulması suç olarak değer değil de kabahat olarak ele alınmaktadır ve ceza da bu ayrıma göre değişmektedir. Ayrıca hukukta hayvanların sahipli/sahipsiz ayrımına tabi tutulduğunu söyleyebiliriz. Bu ayrıma göre sahipli bir hayvanın zarar görmesi durumunda hapis cezası verilirken, sahipsiz bir hayvanın insanlar tarafından istismar edilmesi durumunda para cezası yeterli görülmektedir. Tüm bu verilenlerden hayvanlarla ilgili yasaların cezai yaptırım gücünün caydırıcı olmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca makalede hayvanlara kötü muamelenin erken uyarı işareti olması üzerinde duran yazar adli tıp uzmanı Nevin Atasoy’a atıf yaparak birtakım psikolojik tahlillere yer vermiştir. Yazarın avukat olması sebebiyle hukukçu kimliğine dayanarak yaptığı bu tespitler çok değerlidir.

Üçüncü önemli husus ise eserde etçilik ve vejetaryenlik hakkında birbirine muhalif nitelikte iki makale bulunmaktadır. Bu sayede okuyucu konuyu karşılaştırmalı olarak değerlendirme imkânı bulmaktadır. Sarra Tlili'nin kaleme aldığı ve İngilizcesine de yer verilen "İslam'da Vejetaryenlik" başlıklı ilk makalede Richard Foltz tarafından ileri sürülen İslam'da vejetaryenliğin savunulmasına yönelik argümanlar eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Yazar değerlendirmelerini ayet ve hadislerle desteklemiştir. Yazarın ulaştığı sonuca göre İslamiyet hayvan ürünlerini insanların faydalanabileceği nimetler olarak kabul etmekte ve insanları hayvan ürünlerini tüketip tüketmeme noktasında serbest bırakmaktadır. Bu makalenin esere dahil edilmesi ile İslamiyet'in hayvansal ürünlerin tüketimini nasıl ele aldığı sorusu okuyucunun zihninde açıklığa kavuşturulmuştur.

Bu konuda eserde bulunan bir diğer makale Murat Dinçer Çekin tarafından yazılmış olan "Et Yemeğe Etik Bakış" isimli makaledir. Yazarın tezi, et tüketiminin birtakım etik problemleri beraberinde getirmesi sebebiyle ahlaki olmadığıdır. Yazar tezini desteklemek gayesiyle adı geçen etik problemleri mecbur olmadan hayvan öldürme, hayvanı öldürürken azap verme, hayvanlara reva görülen hayat, et tüketiminin tabiata verdiği zarar ve et tüketiminin yol açtığı gıda adaletsizliği olarak başlıklar altında açıklamıştır. Makalede insan- hayvan ilişkisinde tek yönlü bir faydadan söz edilemeyeceğini belirten yazar insanların hayvanlar üzerindeki olumsuz tutum ve davranışlarını ele almıştır. Yazar her ne kadar tezini kendi açısından güçlü örneklerle desteklese de neredeyse insanlarla hayvanları bir tuttuğunu söyleyebiliriz. Çünkü et yiyerek hayvanların zarar görmesine sebep olan insanların başka insanlara faydalı olmaktan kaçınarak organlarını bağışlamadıkları örnek gösterilmiştir (s.153). Son olarak, birtakım yanlış tutumlara ev sahipliği yapan bu makalenin esere dahil edilmesi farklı görüşleri de öğrenmemiz açısından yerinde olmuştur.

Hayvanların deneylerde kullanılması birçok etik problemi beraberinde getirmektedir. Bu sebeple, ilgili eserde dört makale bulunmaktadır. Konunun önemini ilk olarak Seyit Ankaralı'nın yazmış olduğu "Deney Hayvanı Nedir? Niçin Kullanılır?" adlı makaleden öğreniyoruz. Yazarın tezi ilaçların ve tedavilerin araştırılması gibi gerekli durumlarda hayvanların denek olarak kullanılabileceğidir. Makaleden çıkardığımız sonuca göre hayvanların denek olarak kullanılmasının öne çıkan sebebi hayvanların insanlarla olan fizyolojik benzerliği ve onların da insanların yakalandıkları bazı hastalıklara yakalanabiliyor olmasıdır. Ancak deneylerin önceki makalelerde de bahsedilen 5R kriterlerine göre yapılıp yapılmadığı HADMEK tarafından teftiş edilmelidir. Son olarak, yazarın açık bir üslup kullandığını ve okuyucuya birtakım sorular yönelterek onları çıkarım yapmaya sevk ettiğini söylemeliyiz. Şöyle ki, günümüz dünyasında güçlü alternatifler üretilmediği sürece denek hayvanlarına ihtiyacımız vardır.

Değerlendireceğimiz bir sonraki makale ‘‘Hayvan Deneylerinde Denetim Mekanizması ve Karşılaşılan Sorunlar’’ olup Fatma Alev Kaymaz tarafından kaleme alınmıştır. Yazar deneylerde karşılaşılan sağlıksız koşullar gibi etik problemleri ortaya koyarak bu problemlerin üstesinden nasıl gelineceğine dair tutarlı ve sistematik çıkarımlarda bulunmuştur. Bu problemlerin üstesinden gelebilmek için denek hayvanlarının ne ölçüde gerekli olduğu sorgulanmalıdır ve alternatif yöntemler tercih edilmelidir. Bu bağlamda yazarın ortaya koymuş olduğu çözümler önerilerinin kuruluşlar tarafından dikkate alınırca birçok etik problemin üstesinden gelineceği kanaatindeyiz.

‘‘Araştırmalarda Kullanılan Deneysel Hayvan Sayısı Nasıl Azaltılır?’’ başlıklı makale Handan Ankaralı tarafından yazılmış olup deneysel bir araştırmada planlama yöntemlerinden bahsedilmiştir. Yazar planlama yöntemlerini sayısal verilere dayanarak aktardığı için bir sosyal bilimci açısından anlaşılması güçtür. Ancak ölçütlere uygun planlama yöntemleri geliştirilirse deneylerin sonuçlarının güvenilirlik ve geçerlilik oranlarının arttırılabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

Değerlendireceğimiz son makale Tuba Erkoç Baydar tarafından kaleme alınan ‘‘İşlam Hukukuna Göre Hayvan Deneyleri’’ adlı makedir. Yazar İşlam hukukunun hayvanlardan faydalanma hususuna nasıl yaklaştığına dair bir çerçeve çizmektedir. Nitekim, İşlamiyet insanların hayvanların etinden, sütünden ve derisinden faydalanmasına cevaz vermektedir. Yazarın bu noktada ele aldığı temel soru hayvanlardan istifade edilmesine yönelik bu örnekler hayvanların denek olarak kullanılmasının mübahlığına kapı ağar mı sorusudur. Yazar bu noktada İşlam hukukundaki zaruret prensibinden yola çıkarak hayvan deneylerinin yapılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Örneğin, tüm insanlığın yararına bir ilaç üretilecekse hayvanlar denek olarak kullanılabilir. Bu anlayış bizleri ‘‘zarar-ı âmmı def’i için zarar-ı hâss ihtiyar olunur’’¹ külli kaidesine götürmektedir. Ancak insanların hayvanlar üzerinde sınırsız tasarruf yetkisi yoktur. Bu bağlamda hayvanlara yönelik muamelelerde onlara eziyet verilmemeli ve merhametli davranılmalıdır.

Özetle, insan-hayvan ilişkisinin keyfiyeti ve hayvanlardan istifade edilmesi tıbbi ve hukuki etik problemleri de beraberinde getirmiştir. İnsanlık olarak ahlaken sorumlu olduğumuz canlılara yönelik etik problemleri dile getiren bu kitap, çalıştay bildirilerinden oluştuğu için tek bir konu hakkında değildir. Bu bağlamda ‘‘Hayvan etiği’’ hakkında akla gelen pek çok sorunun cevabını farklı bildiriler sayesinde bulmaktayız. Kitapta, hayvan davranışlarını batı düşünce geleneğine ve İşlam düşünce geleneğine göre felsefi açıdan temellendiren makalelere yer verilirken, sonrasında hayvanların İşlam hukuku ve modern hukukta nasıl ele alındığı

1 <https://www.mecelle.com/node/939>

açıklanmıştır. Ayrıca makalelerde et yemenin gerekli olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Son olarak ise makalelerin çoğunluğu büyük bir etik problem olarak kabul edilen hayvanların deneylerde kullanılması problemine odaklanmıştır. Bu noktada makalelerin belirli bir düzen içerisinde kitaba eklenmesi okuyucunun zihninde bilgileri sağlam bir zemine oturtması açısından faydalı olmuştur. Konunun İslam hukuku açısından da ele alınmasının ise İslamiyet'in hayvan haklarına önem vermediğini iddia eden kimseler için cevap niteliği taşıdığını belirtmeliyiz. Ayrıca, sert kapak halinde basılan kitabın baskı kalitesi de yüksektir. Diğer bir öne çıkan husus ise makalelerde açık anlaşılır bir dil kullanılmıştır ve eserin dili lisans öğrencilerinin seviyesine de uygundur. Makalelerde hem klasik hem de modern kaynaklara atıf yapılırken geçmişteki ve günümüzdeki etik yaklaşımlar mezcedilmiştir. Bu sayede alana dair yeni sözler söylenmiş ve yeni yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Esere yönelik eleştirimiz ise yapay et, diğer bir adıyla endüstriyel et konusunun ayrı bir makale olarak esere dahil edilmemiş olmasıdır. Bu konudan her ne kadar birkaç tebliğde kısaca bahsedilmiş olsa da ayrı bir bildiri olarak ele alınması daha uygun olurdu. Çünkü, et endüstrisinin çevre üzerinde yıkıcı bir etkisi vardır. Ayrıca hayvanlar üzerinde kapsamlı antibiyotik kullanımı ve hayvanlardan biyopsi alınması ciddi sağlık riskleri oluşturmaktadır. Böylelikle bu durum hayvan etiği açısından problem teşkil etmektedir.

Eserdeki bildirimlerden çıkardığımız sonuca göre zaruret durumları hariç hayvanlara zarar verilmesinin dini açıdan meşru bir temeli yoktur. Bu nedenle, uygar bir ilerleme kaydedeceksek, hayvanlara ne yaptığımızı anlamalı ve onlara nasıl davranmamız gerektiğini düşünmeliyiz. Hepimiz hayvanlarla ilişkilerimizi hayvan etiği ışığında gerekçelendirmeliyiz. Son olarak, okuyucuya bütüncül bakış açısıyla muhteva ettiği konuları inceleme imkânı sunan bu kitabın okunması, alana ilgi duyanlara tavsiyemizdir.